

О. Махкамов

ТДЮУ катта илмий-ҳодим изланувчиси

**СОЛИҚ СОҲАСИДАГИ ЖИНОЯТЧИЛИКНИНГ
ОЛДИНИ ОЛИШ СУБЪЕКТЛАРИ**

Жиноятчиликнинг олдини олиш деганда одамлар, жамият ва давлатни жиноятлардан сақлаш тушунилади. Жиноятлар профилактикаси ижтимоий хавфли қилмишлар содир этилишининг олдини олишга қаратилган чора-тадбирлар мажмуини англатади.

Жиноятларнинг олдини олишнинг махсус чоралари профилактика иши билан профессионал шуғулланадиган субъектлар томонидан амалга оширилади. Жиноятларнинг олдини олиш субъектлари орасида солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товланишнинг махсус профилактикаси билан энг аввало солиқ органлари ва Бош прокуратура қошидаги СВОЖЖФОДЛҚК департаменти шуғулланадилар.

Ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари фаолиятининг самарадорлигини ошириш ҳам солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товланишнинг сабаб ва шарт-шароитларини бартараф этишга, ҳеч шубҳасиз, кўмаклашади.

Шунингдек, солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товланишнинг олдини олишни жиноят-ҳуқуқий чоралар билан таъминлаш қуйидагилар натижасида амалга оширилади деб ҳисоблаймиз: солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш учун жавобгарлик соҳасида асосли ва мақсадга мувофиқ жиноят қонунчилиги сиёсатини олиб бориш; солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлашга қарши курашишда барча ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг куч-ғайратини бирлаштириш; солиқ жиноятлари учун жавобгарлик ҳақида аҳолига жиноят-ҳуқуқий ахборот бериш; солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш учун жавобгарликни Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг барча принципларига қатъий риоя этиш йўли билан амалга ошириш.

Амалга оширувчи функцияларининг хусусиятига кўра солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товланиш олдини олиш субъектлари: ихтисослашган ва ихтисослашмаган субъектларга бўлинади. Ихтисослашган субъектлар учун жиноятларнинг олдини олиш функцияси асосий ҳисобланади ёки биринчи даражали функциялардан бири сифатида амал қилади (ДСҚ, СВОЖЖФОДЛҚК департаменти, ДБҚ, ИИБ, МХХ, ва ш.к.). Ихтисослашмаган субъектлар учун жиноятларнинг олдини олиш функцияга бўйсунувчи ва ундан бевосита келиб чиқувчи ёрдамчи функция ҳисобланади (ОТМ, ЎМТМ, мактаблар, ўз ўзини бошқариш органлар ва бошқалар).

Фаолият миқёси (даражаси)га кўра умумдавлат аҳамиятига молик субъектлар (ҳукумат), минтақавий ва тармоққа оид субъектлар, объектга оид субъектлар (меҳнат жамоаси) фарқланади.

Айрим муаллифлар профилактика субъектларини ўзгача таснифлайдилар. Масалан, В.Н.Бурлаков жиноятчиликнинг олдини олиш субъектларини уч гуруҳга ажратади. Биринчи гуруҳ умумижтимоий профилактика субъектларини ўз ичига олади. Уларга марказий, минтақавий ва маҳаллий ҳокимият органлари, шунингдек ҳуқуқни муҳофаза қилиш функцияларини бевосита бажармайдиган жамоат

тузилмалари киради. Иккинчи гуруҳни махсус криминологик профилактика субъектлари, яъни ҳуқуқни муҳофаза қилиш функцияларини бажарувчи давлат органлари ташкил этади. Учинчи гуруҳ индивидуал профилактика фаолиятини амалга оширувчи субъектларни бирлаштиради¹.

Шу билан бирга, бизнинг фикримизча, профилактика фаолияти субъектлари қаторига Адлия вазирлигини ҳам киритиш ўринли бўлади. Ушбу вазирлик амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ корхоналарнинг давлат реестрини юритувчи давлат органи ҳисобланади. Шу билан бирга Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги фаолиятини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорига кўра, қуйидагилар Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигининг энг муҳим вазифалари ва фаолияти йўналишлари этиб белгиланди: қонунчилик ижодкорлиги фаолияти ва ҳуқуқни қўллаш амалиётини такомиллаштиришнинг устувор йўналишларини ишлаб чиқиш, улар амалга оширилишини таъминлаш; Конституция ва қонунлар билан мустаҳкамланган инсоннинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилишни таъминлаш, фуқаролик жамияти институтларини ҳар томонлама ривожлантириш, уларнинг ҳуқуқий асосларини мустаҳкамлаш; жамиятда ҳуқуқий онг, ҳуқуқий маданиятни оширишга ва қонунийликни мустаҳкамлашга йўналтирилган ҳуқуқий тарғибот бўйича давлат органлари фаолиятини мувофиқлаштириш; судларни моддий-техникавий ва молиявий жиҳатидан таъминлаш бўйича ишларнинг самарадорлигини ошириш, уларнинг ҳақиқий мустақиллигини таъминлаш, суд ҳужжатлари ва бошқа давлат органлари ҳужжатлари ижросини таъминлашнинг самарали механизмини яратиш; нотариат, адвокатура, ФХДЁ органлари ҳамда фуқаролар ва юридик шахсларга ҳуқуқий хизмат кўрсатувчи бошқа тузилмалар фаолиятини давлат томонидан тартибга солиш ва уларнинг самарадорлигини ошириш; тадбиркорликни ривожлантириш ва ҳуқуқий таъминлаш самарадорлигини оширишга, тадбиркорлик субъектлари ва хусусий мулк эгалари, хорижий инвесторларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга, ҳўжалик юритувчи субъектларни ташкил этиш ва рўйхатга олиш жараёнини соддалаштиришга, шартномавий интизомни мустаҳкамлашга йўналтирилган комплекс ташкилий-ҳуқуқий чора-тадбирларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш; юридик шахслар, шу жумладан нодавлат нотижорат ташкилотларни рўйхатдан ўтказишда қонунчиликка риоя қилинишини таъминлаш; тегишли давлат органлари билан биргаликда халқаро-ҳуқуқий муносабатлар соҳасида Ўзбекистон Республикаси манфаатлари самарали ҳуқуқий ҳимоя қилинишини таъминлаш; замонавий талаблар ва стандартларни ҳисобга олган ҳолда ҳуқуқшунос кадрларни тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш².

Адлия вазирлиги солиқ солиш соҳасида содир этилувчи жиноий тажовузларнинг олдини олиш ва тўхтатиш учун зарур бўлган ахборотга ҳам эгадир.

¹ Криминология // Под ред. В.Н. Бурлакова, В.П. Сальникова. – СПб., 1998. – С. 203.

² Ўзбекистон Республикаси Қонунҳужжатларитўплами, 2003 й., 15-16-сон, 138-модда

Шундан келиб чиқиб, биз солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш субъектларини уч гуруҳга ажратиш мақсадга мувофиқдир деб ҳисоблаймиз.

Биринчи гуруҳга умумий ижтимоий профилактика субъектлари киради.

Иккинчи гуруҳга солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш асосий фаолияти ҳисобланмайдиган, лекин ўз касбий фаолиятини амалга ошириш жараёнида солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш содир этилишига имконият яратувчи ёки уларнинг содир этилишини қийинлаштирувчи сабаблар ва шарт-шароитларни аниқлашлари мумкин бўлган органларни киритиш ўринли бўлади.

Солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олишнинг асосий субъектларини биз учинчи гуруҳга киритдик. Булар Давлат Солиқ қўмитаси, Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги солиқ, валютага оид жиноятларга ва жиноий даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш департаменти, Ички ишлар вазирлиги, Миллий хавфсизлик хизмати ва Давлат Божхона қўмитасидир.

Солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олишнинг асосий субъектларидан бири – Ўзбекистон Республикасининг Давлат солиқ қўмитаси Ўзбекистонда солиққа оид ҳуқуқбузарлик ва жиноятчиликка қарши кураш олиб борувчи ҳуқуқни муҳофаза қилиш органи ҳисобланади. У ўз фаолиятини “Ўзбекистон Республикасининг Давлат солиқ хизмати тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ амалга оширади.

Ушбу Қонунга биноан солиқ хизматининг асосий вазибалари қуйидагилардан иборат: солиқлар тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши, солиқлар тўғри ҳисоблаб чиқарилиши, тўлиқ ва ўз вақтида тўланишини назорат қилиш; солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларига риоя этилиши учун зарур шарт-шароитларни таъминлаш, солиқ тўловчиларга солиқлар бўйича мажбуриятларни бажаришларида ёрдам кўрсатиш; солиқ сиёсатининг рўёбга чиқарилишида бевосита қатнашиш; солиққа тортиладиган объектлар ва субъектларнинг тўлиқ ҳамда ўз вақтида ҳисобга олинишини таъминлаш; солиқлар бўйича ҳуқуқбузарликлар содир этилишининг олдини олиш, уларни аниқлаш ва бартараф этиш.

Фуқаролар ва тадбиркорларда солиққа тортиш бўйича маданиятни шакллантириш зарурлиги солиқ назорат органларига махсус профилактика тадбирлари ўтказиш мажбуриятини юклайди.

Оммавий ахборот воситалари, аввало газета ва журналлар солиқ соҳасидаги ҳуқуқбузарликларнинг олдини олишни тарғиб қилишга яқиндан ёрдам беради. Бу нашрларда солиқ тизимини ислоҳ қилиш, солиқ тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарлик, солиқлар бўйича маданиятни шакллантириш масалаларига доир материаллар мунтазам эълон қилиб борилади¹.

Солиқ тўловчиларни тарбиялаш ишида телевидение жуда катта роль ўйнайди. Солиқ тўловчиларни қонунга бўйсунтириш руҳида тарбиялаш, солиқ соҳасидаги жиноятлар ва ҳуқуқбузарликларнинг

олдини олиш, жамоатчиликда инсофсиз солиқ тўловчиларга нисбатан салбий муносабатни шакллантиришда солиқ хизмати органлари билан оммавий ахборот воситалари ўртасида ҳамкорликни йўлга қўйиш муҳимдир².

Мамлакатнинг ҳуқуқни муҳофаза қилиш, молия органлари томонидан солиқ соҳасидаги қонунбузарликларни аниқлаш ва уларга барҳам бериш, коррупция, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бош тортиш, нақд пул ва хорижий валюта маблағларининг ноқонуний айланишига қарши курашиш бўйича аниқ мақсадга йўналтирилган ишлар олиб борилаётганда.

Иқтисодий ва молиявий соҳаларда қонунийликни таъминлашда Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги Солиқ ва валютага оид жиноятларга қарши курашиш департаменти муҳим ўрин эгаллаётганда. Ўзининг 5 йиллик фаолиятида Департамент томонидан солиқ ва валютага оид 52 мингтадан ортиқ қонун бузилишлари аниқланган бўлиб, 13530 таси бўйича жиноий ишлар қўзғатилди, 38887 нафар шахслар маъмурий жавобгарликка тортилди.

Қўрилган чоралар натижасида жами 142,9 млрд. сўм миқдоридаги моддий зарар ва бюджетга қўшимча ҳисобланган солиқлар ва бошқа мажбурий тўловлар ундирилди. Республикага ноқонуний олиб кирилган 22,4 млрд. сўмлик товар-моддий бойликлар олиб қўйилди. Хорижий валютанинг яшириб қолиниши, четга чиқиб кетиши, ноқонуний айланиши билан боғлиқ 2420 қонунбузарликлар фош этилди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Молия-иқтисодий, солиқ соҳасидаги жиноятларга, жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши курашишни кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарорига кўра, Департамент Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги мустақил ихтисослаштирилган ваколатли ҳуқуқни муҳофаза қилиш органи ҳисобланади, солиқ, валютага оид жиноятлар ва ҳуқуқ бузилишларига ҳамда жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш соҳасида тезкор-таҳлилий, қидирув ишларини ташкил этиш ва амалга ошириш, шунингдек, содир этилган қонун бузилишлари оқибатида етказилган иқтисодий зарарни ундириб олиш унинг асосий мақсади ҳисобланади³. Мазкур қарорга илова қилинган Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси ҳузуридаги солиқ, валютага оид жиноятларга ва жиноий даромадларни легаллаштиришга қарши курашиш Департаменти тўғрисида низомга мувофиқ, солиқ ва валютага оид жиноятларни аниқлаш ва олдини олиш бўйича жиноий иш қўзғашдан бошлаб уни судда кўриб чиқишга бўлган процессуал ҳаракатларнинг узвийлиги ва изчиллиги Департамент ва унинг ҳудудий бўлинмаларининг иқтисодиёт, солиқ ва валютага оид, шунингдек, жиноий фаолиятдан олинган даромадларни легаллаштиришга ҳамда терроризмни молиялаштириш билан боғлиқ жиноий ишларни кўриб чиқувчи, судда улар бўйича давлат айбномасини қувватловчи барча даражадаги прокуратура органлари билан ўзаро узвий ҳамкорлиги

¹ Абдурасулова Қ.Р. Криминология. Масъул муҳаррир: М.Х.Рустамбаев / Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. – Т.: “Адолат”. 2007. – Б. 208.

² Платонова Л.В. Криминологическая характеристика в сфере налогообложения // Следователь, № 3, 1997. – С. 34-35.

³ Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2006й., 18-сон, 147-модда.

ва ҳаракатларининг мувофиқлаштирилиши натижасида таъминланади.

Солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш бўйича ишлаб чиқилган ва таклиф қилинган, шунингдек амалга оширилаётган чора-тадбирларнинг таҳлили қуйидаги хулосаларга келиш имкониятини беради:

Биринчидан, солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олишни жиноят-ҳуқуқий чоралар билан таъминлаш қуйидагилар натижасида амалга оширилиши зарур: солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш учун жавобгарлик соҳасида асосли ва мақсадга мувофиқ жиноят қонунчилиги сиёсатини олиб бориш; солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш қарши курашишда барча ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг куч-ғайратини бирлаштириш; солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш учун жавобгарлик ҳақида аҳолига жиноят-ҳуқуқий ахборот бериш; солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш учун жавобгарлиқни Ўзбекистон Республикаси ЖКнинг барча принципларига қатъий риоя этиш йўли билан амалга ошириш.

Иккинчидан, солиққа оид ҳуқуқбузарликлар ва жиноятларга қарши курашиш амалиётининг таҳлили давлат назорати органлари фаолиятини сезиларли даражада фаоллаштириш, шаҳарлар ва вилоятлар прокуратуралари ҳузурида ҳуқуқий муҳофаза қилиш органларининг доимий ишлайдиган мувофиқлаштирувчи кенгашларини тузиш мақсадга мувофиқ бўлади, деган хулосага келиш имкониятини беради. Бизнингча, бундай кенгашларнинг йиғилишларида солиқлар соҳасида юзага келаётган вазият таҳлил қилиниши ва мазкур органларнинг ҳуқуқни муҳофаза қилиш ва огоҳлантириш фаолиятининг оқилона нисбатини ҳисобга олиб солиқ жиноятчилигига қарши кураш бўйича қўшма мақсадли дастурлар ишлаб чиқиши лозим.

Учинчидан, солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлаш содир этилишига туртки берувчи омилларнинг олдини олиш борасидаги иш қуйидаги йўналишларда олиб борилиши лозим:

– ахлоқий-руҳий омиллар таъсирининг олдини олиш: фуқароларда ҳуқуқий нигилизмга барҳам бериш; Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқий таълим ва тарбия таъсирчан тизимини такомиллаштириш; виждонли солиқ тўловчиларни рағбатлантириш тизимини яратиш;

– сиёсий омиллар таъсирининг олдини олиш: мамлакатдаги солиқ тизимини ислоҳ қилиш; коррупцияга қарши кураш чораларини ва давлат сиёсий тизимининг турли бўғинлари фаолияти устидан назоратни кучайтириш;

– ижтимоий-иқтисодий омиллар таъсирининг олдини олиш: солиқ юкини камайтириш; саноат ишлаб чиқариши, қишлоқ хўжалиги ва шу кабиларнинг ривожланишини рағбатлантириш; жамиятда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликка эркин фаолият юритишга имконият яратиш;

– ташкилий-бошқарув омиллари таъсирининг олдини олиш: корхоналар рўйхатдан ўтказилиши ва тугатилиши ҳамда назорат-касса машиналаридан фойдаланилиши устидан назоратни кучайтириш; ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат органларининг ўзаро алоқасини кучайтириш; ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат органлари ходимларининг касбий

малакасини ошириш; ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат органларининг моддий-техника базасини ва мазкур органлар ходимларининг ижтимоий турмуш шароитларини яхшилаш.

Аннотация: мазкур мақолада солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш масалалари ҳамда ушбу жиноят қарши курашишда ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларнинг ўрни ва аҳамияти илмий тадқиқ этилган. Солиқ ёки бошқа мажбурий тўловларни тўлашдан бўйин товлашнинг олдини олиш бўйича ишлаб чиқилган ва таклиф қилинган, шунингдек амалга оширилаётган чора-тадбирлар таҳлил қилиниб хулосалар берилган.

Калит сўзлар: солиқ, бошқа мажбурий тўловлар, бўйин товлаш, солиқ соҳасидаги жиноятлар, жиноятларни олдини олиш, жиноятларни олдини олиш субъектлари.

Аннотация: в данной статье проведен анализ предупреждения уклонения от уплаты налогов и других обязательных платежей, а также противодействие правоохранительных органов в борьбе с налоговыми преступлениями. Изложены выводы по мероприятиям, осуществляемым правоохранительными органами.

Ключевые слова: налог, другие обязательные платежи, уклонение, налоговые преступления, предупреждение преступлений, субъекты предупреждения.

Annotation: In this article it is analysed the prevention of tax evasion and other mandatory payments, as well as counteraction of law enforcement agencies in the fight against tax crimes. It is concluded with activities carried out by law enforcement agencies.

Keywords: tax, other obligatory payments, evasion, tax crimes, crime prevention, prevention subjects.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Криминология // Под ред. В.Н. Бурлакова, В.П. Сальникова. – СПб., 1998. – С. 203.
2. Ўзбекистон Республикаси Қонунҳужжатларитўплами, 2003 й., 15-16-сон, 138-модда
3. Абдурасулова Қ.Р. Криминология. Масъул муҳаррир: М.Ҳ.Рустамбаев / Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. – Т.: “Адолат”. 2007. – Б. 208.
4. Платонова Л.В. Криминологическая характеристика в сфере налогообложения // Следователь. 1997. №3. –С.34-35.
5. Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 18-сон, 147-модда.